

Shrnutí hlavních výsledků průzkumu prostorového a technického vybavení veřejných knihoven České republiky z roku 2016

V období od 26. 4. do 31. 5. 2016 uskutečnil Knihovnický institut Národní knihovny ČR ve spolupráci s Moravskou zemskou knihovnou a NIPOS průzkum prostorového a technického vybavení veřejných knihoven, tj. knihoven provozovaných obcí, městem či krajem. Cílem průzkumu bylo zjistit současný stav prostorového a částečně i technického vybavení knihoven. Průzkumu se zúčastnilo 2 027 knihoven a poboček různých velikostí. Jedná se o reprezentativní soubor dat, který velmi plasticky a podrobně popisuje současný stav.

Výsledky průzkumu ukazují, že máme přibližně tři stejně velké skupiny knihoven. První z nich tvoří knihovny, do kterých obce investují a proměňují je na moderní informační, vzdělávací a kulturní centra. Druhou skupinou jsou knihovny, ve kterých obce udržují tradiční výpůjční služby s mírnými modernizacemi. Třetí skupinu představují knihovny, kde se zastavil čas někdy před 20 až 30 lety. Zde obce a jejich obyvatelé stojí před rozhodnutím, jak v budoucnu s knihovnou naložit. Zrušit knihovnu je jednoduchý administrativní akt, naopak prosadit rozhodnutí o investici do knihovny bývá někdy složité, ale tam, kde se to podaří, je odměna jistá – dobrá služba a spokojený občan. Potěšitelným zjištěním je, že v posledním desetiletí se do knihoven podstatně více investuje, než tomu bylo v minulosti. Průzkum také naznačil, že tento trend bude v příštích letech pokračovat.

Knihovny mají velmi zajímavý potenciál rozvoje i v době rozvoje internetu a dalších informačních technologií. Jsou a zůstanou přirozenou infrastrukturou školního, celoživotního a neformálního vzdělávání. Knihovny jsou především fyzickým místem, které integruje tradiční služby s nabídkou informačních zdrojů v digitálním prostředí. Jsou také bezpečným místem pro setkávání všech generací a volnočasové aktivity.

Proběhla v knihovně v posledních 20 letech investiční akce?

- **Ve třetině dotázaných veřejných knihoven (35 %, 675 knihoven) v posledních 20 letech neproběhla žádná investiční akce ani obnova interiéru.**
- V posledních 20 letech se v 1351 knihovnách uskutečnila větší investiční akce. Tyto knihovny vykázaly celkem 1762 různých akcí. Do knihoven se začalo investovat nejvíce v posledních deseti letech.
- Nejčastějším typem akce byla přestavba jiné existující budovy či prostory pro potřeby knihovny (26 %, 491 akcí) a renovace či adaptace stávající knihovny (23 %, 434 akcí).
- Nejméně frekventovaným typem stavební akce bylo rozšíření prostor budovy přístavbou (2 %, 38 akcí) a stavba nové budovy knihovny (5 %, 97 akcí).
- Knihovny se také věnovaly revitalizaci celého interiéru (16 %, 300 akcí) a generální obměně mobiliáře (15 %, 257 akcí).
- **I přes řadu investičních aktivit v knihovnách se nedaří zcela odstranit dlouhodobou investiční zanedbanost v této oblasti. V období socialismu výstavba knihoven fakticky neexistovala.**
- **Pětina knihoven byla vymalována naposledy před šestnácti lety.**
- Polovina knihoven obnovuje výmalbu průběžně, zpravidla po pěti letech.

Byl objekt nebo prostor, ve kterém knihovna působí, projektován a vystavěn pro účely knihovny?

- **Pouze 20 % objektů veřejných knihoven a poboček bylo projektováno a vystavěno pro účely knihovny.**
- **Při hodnocení celkové dispozice knihovny označila více než polovina knihoven (57 %) celkovou dispozici prostor jako částečně omezující a nevyhovující.**
- Nejčastěji vznikají knihovny z administrativních prostor (26 %).

- Dalším významným zdrojem jsou prostory či budovy bývalých škol a mateřských škol (25 %). V podstatně menší míře jsou využívány bytové domy, kina, divadla a jiné objekty sloužící kultuře. Pouze 5 % knihoven sídlí v historických objektech s památkovou ochranou

Plánuje knihovna nebo její provozovatel rekonstrukci nebo rozšíření prostor, vybavení interiéru?

- **574 knihoven prohlásilo, že připravují nějakou investiční akci v příštích letech, celkem by mělo být realizováno 672 akcí.**
-
- Nejméně budou obnovovány knihovny v obcích do 5 000 obyvatel a pobočky knihoven v městech nad 20 tisíc obyvatel (19 % knihoven).
- Nejvíce stavebních aktivit plánují knihovny ve velkých městech (54 % knihoven).
- **Výstavba knihoven je v obcích často odkládána pro nedostatek finančních prostředků.**
- **Pro výstavbu knihoven není k dispozici zvláštní dotační program. Nastavení priorit strukturálních fondů podporu výstavby knihoven značně limituje či znemožňuje.**

Využívá knihovna ke svým službám i některé exteriérové prostory?

- Necelá třetina knihoven (28 %, 566 knihoven) uvedla využívání jiných prostor, než jsou samotné prostory knihoven. Zpravidla se jednalo o prostory obecního úřadu (zasedací místnost, učebna), kulturního střediska, muzea apod.
- V podstatně menší míře jsou využívány exteriérové prostory, například terasa, balkón, zahrada, dvůr, atrium, pasáž a park.

Jaké prostory byste požadovali v případě výstavby či rekonstrukce knihovny?

Preference knihoven a jejich provozovatelů celkem jednoznačně vymezily základní typy prostor, které by měla zahrnovat každá dobrá knihovna:

- **Prostor pro půjčování**
- **Volný výběr**
- **Dětské oddělení**
- **Prostor pro studium**
- **Uzavřené skladiště pro knihovní fond, prostor pro manipulaci s knihovním fondem**
- **Prostor pro kolektivní kulturní a vzdělávací akce**
- **Prostor pro oddech a posezení s možností občerstvení**
- **Tvůrčí dílna**
- **Prostor pro práci s mládeží**
- **Pracoviště knihovníků**
- **Sociální zázemí pro veřejnost s přebalovacím pultem**
- **Toalety pro handicapované**
- **Samostatné toalety pro pracovníky**

Jedná se o prostory, které na jedné straně odpovídají potřebám tradiční knihovny zaměřené na půjčování knih a dalších dokumentů pro potřebu studia, volného času i na podporu čtenářské gramotnosti, a na druhé straně knihovny působící jako vzdělávací, kulturní, komunitní a kreativní centrum. V knihovně malé obce se může jednat o jeden multifunkční prostor, jehož interiér umožňuje širokou flexibilitu a proměnu pro dílčí aktivity. U větších knihoven se předpokládá větší diferenciací prostor, které umožňují větší specializaci a souběžné provádění různých aktivit tak, aby se vzájemně nerušily.

Na tyto základní typy prostor mohou navazovat další prostory pro speciální aktivity, například počítačová učebna, prostor pro výstavy, prostor pro hudební aktivity a společenské hry, občerstvení, kavárna, šatna, prostory pro digitalizaci a další zázemí pro pracovníky knihovny. Vše v závislosti na velikosti knihovny a jejích funkcích.

Bezbariérový přístup ke službám knihoven

- 52 % knihoven nemá bezbariérový vstup do budovy, nejhůře jsou na tom knihovny v nejmenších obcích do 1 000 obyvatel (61 %).
- 42 % knihoven nemá zajištěn bezbariérový přístup po všech prostorách knihovny, nejhůře jsou na tom knihovny v nejmenších obcích do 1 000 obyvatel a knihovny v městech 20 001 až 40 000 obyvatel (49 %).
- 50 % knihoven nemá k dispozici parkovací místa a pouze 12 % knihoven má zvlášť rezervovaná parkovací místa pro osoby s postižením.
- Pouze 5 % knihoven je vybaveno orientačním systémem pro zrakově postižené. Jedná se především o knihovny v krajských a největších městech.
- Toalety pro handicapované má pouze 20 % knihoven v malých obcích do 5 000 obyvatel, 29 % poboček knihoven ve velkých městech a 40 % knihoven v městech od 5 001 do 20 000 obyvatel.
- Speciální prostory pro osoby s postižením nabízí 28 % knihoven v městech nad 20 000 obyvatel. V ostatních velikostních kategoriích se tyto prostory téměř nevyskytují.

Jaké aktivity vám současné prostory knihovny neumožňují vykonávat nebo které provozujete jen velmi omezeně?

- Nejhůře hodnotí prostorové zajištění knihovny v městech od 5 001 do 20 000 obyvatel, kde jen necelá pětina (18 %) vnímá své **prostorové zajištění jako zcela dostačující**. V ostatních skupinách knihoven se spokojenost s prostory pohybuje kolem 25 %, tj. čtvrtiny všech knihoven a poboček.
- Prostory pro **základní výpůjční služby** chybí nejvíce v malých knihovnách v obcích do 5 000 obyvatel (16 %). V ostatních kategoriích knihoven a v pobočkách obcí do 20 000 obyvatel se jedná o omezení spíše výjimečné (4 - 6 %).
- Ve značné míře chybí prostory pro **práci s dětmi**, nejhorší situace je v obcích do 5 000 obyvatel (41 %) a v městských knihovnách 5 001 až 20 000 obyvatel (36 %).
- Jako silný limitující prvek je vnímán nedostatek prostor pro **kulturní a vzdělávací aktivity pro dospělé** – nejsilněji se to projevuje v knihovnách obcí a měst od 5 001 do 20 000 obyvatel (43 %) a v pobočkách velkých měst (rozmezí 40 %).
- Nedostatek prostor pro **setkávání a komunitní aktivity** pocítují nejvíce pobočky v městech nad 20 000 obyvatel (43 %) a v knihovnách od 5 001 do 20 000 obyvatel (35 %)
- Prostory pro **práci s mládeží** chybí nejvíce v knihovnách od 5 001 do 20 000 obyvatel (36 %) a také v největších knihovnách nad 20 000 obyvatel (31 %).
- Třetina knihoven všech kategorií i poboček postrádá prostory pro **výtvarné a tvůrčí dílny (rozmezí 32 až 34 %)**.
- 55 % knihoven v městech nad 20 000 postrádá prostory pro **kavárnu a občerstvení**. Zájem o tyto aktivity je silný i v ostatních městských knihovnách.
- Celkově je velký zájem o prostory pro **pořádání výstav**, nejvíce v knihovnách obcí a měst do 20 000 obyvatel (35 až 36 %).
- Prostory pro **hudební aktivity a muzikoterapii** postrádají nejvíce knihovny v městech nad 20 000 obyvatel (31 %). V ostatních velikostních kategoriích knihoven je zájem výrazně nižší.
- Poměrně slabý je zájem o výkon **infocenter**, pohybuje se v rozpětí 15 až 24 %.

Jak hodnotíte stávající prostorové podmínky knihovny?

- **Knihovny a pobočky v obcích do 5 000 obyvatel**
 - Třetina knihoven hodnotí základní prostory knihovny pro půjčování a volný výběr knih jako částečně omezující a nevyhovující.
 - Prostory pro práci s dětmi chybí v třetině knihoven, tyto prostory mají často velmi nízkou kvalitu. V mnoha knihovnách chybí sociální zázemí pro veřejnost (37 %).
 - Pouze necelá třetina knihoven (28 %) nabízí prostory pro studium.
 - Pouze čtvrtina knihoven má k dispozici prostory pro oddech a posezení.

- Chybí prostory pro pořádání kolektivních kulturních a vzdělávacích akcí.
- Podstatná část malých knihoven nemá zvláštní prostory pro pracovníky.
- **Knihovny a pobočky v městech od 5001 do 20 000 obyvatel.**
 - **Více než polovina knihoven (55 %) hodnotí prostory knihovny volný výběr knih jako částečně omezující a nevyhovující. Třetina knihoven hodnotí negativně také prostory půjčovny.**
 - **Prostory pro práci s dětmi chybí pouze v 16 % knihoven, ale 64 % knihoven konstatuje, že stávající prostory mají nízkou kvalitu. V pětině knihoven chybí sociální zázemí pro veřejnost.**
 - **Čtvrtina knihoven nemá k dispozici prostory pro pořádání kolektivních kulturních a vzdělávacích akcí (28 %). Stávající prostory 63 % knihoven hodnotí jako částečně omezující a nevyhovující.**
 - Pouze polovina knihoven nabízí zvláštní prostory pro studium, pro práci s mládeží, výstavy a dětský koutek.
 - Chybí prostory pro oddech a posezení (67 %).
 - Čtvrtině knihoven také chybí samostatné prostory pro pracovníky, kanceláře, prostory pro manipulaci s fondy.
- **Knihovny v městech nad 20 000 obyvatel včetně krajských knihoven**
 - Knihovny ve velkých městech mají pro svou činnost všechny základní prostory. **Negativně lze hodnotit, že 8 % knihoven nemá k dispozici prostory pro studium a pro pořádání kolektivních akcí. 20 % knihoven nemá prostory pro výstavy.**
 - **Z hlediska kvality jsou hodnoceny prostory pro volný výběr, uzavřené skladiště a výstavní prostory jako částečně omezující a nevyhovující.**
 - **45 % velkých knihoven nenabízí prostory pro práci s mládeží, 43 % nemá k dispozici počítačovou učebnu, 38 % knihoven neposkytuje tvůrčí dílnu, 31 % nemá k dispozici poslechová míst.**
 - Podstatné nedostatky ve vybavenosti lze zaznamenat v oblasti sociálního zázemí – čtvrtina knihoven nemá k dispozici šatnu, skříňky, WC pro handicapované, sprchy pro pracovníky či dětský koutek.
 - **Pro kategorii největších knihoven je kritické, že 55 % knihoven nenabízí návštěvníkům prostory pro oddech a posezení a pokud knihovny tyto prostory mají, více než polovina (55 %) je hodnotí jako omezující a nevyhovující. 54 % knihoven nemá prostor pro hudební aktivity, 52 % knihoven není vybaveno prostory pro přebalování a kojení.**
- **Pobočky a zvláštní prostory knihoven v obcích nad 20000 obyvatel a krajských knihoven**
 - **Negativní zprávou je, že 24 % poboček nemá k dispozici prostory pro práci s dětmi. Značně negativně dopadlo hodnocení tohoto typu prostor - pokud ho knihovny mají, negativně ho hodnotí 47 % knihoven.**
 - 79 % poboček nemá žádné prostory pro studium a je zde značně omezené sociální zázemí.
 - **46 % poboček nemá k dispozici prostory pro pořádání kolektivních akcí, 46 % nedisponuje pracovními prostory kanceláří.** Omezujícím prvkem poboček je také skutečnost, že nenabízejí dostatečné sociální zázemí pro veřejnost i pracovníky.
 - **Podstatná část poboček ve větších městech (73 %) nenabízí návštěvníkům prostory pro oddech a posezení, ve dvou třetinách poboček chybí prostory pro práci s mládeží, dětské koutky či tvůrčí dílny.** Nedostatečná je také vybavenost WC pro handicapované, chybí oddechové prostory a šatny pro pracovníky.

Jak hodnotíte současné vybavení interiéru knihovny a sítí?

- **Knihovny a pobočky v obcích do 5 000 obyvatel**
 - **Dvě třetiny knihoven v malých obcích hodnotí vybavení interiéru půjčovny a volného výběru jako funkční, ale zastaralé.**
 - **Polovina knihoven hodnotí vybavení prostor pro práci s dětmi a sociální zázemí pro veřejnost jako funkční, ale zastaralé.**

- **Polovina knihoven hodnotí vytápění, elektrické rozvody, osvětlení a podlahovou krytinu jako funkční, ale zastaralou.**
- Hodnocení nefunkční a zastaralé se nejvíce objevuje u prostor pro práci s dětmi (5 %) a prostor pro půjčování a volný výběr (4 %).
- **Knihovny a pobočky v městech od 5001 do 20 000 obyvatel.**
 - Nejhůře je hodnoceno vybavení uzavřených skladů knihovních fondů, které je pozitivně hodnoceno pouze u jedné pětiny knihoven. 15 % knihoven hodnotí svá skladiště dokonce jako zastaralé a nefunkční.
 - Stejně jako v knihovnách malých obcí hodnotí nadpoloviční většina knihoven prostory pro volný výběr jako funkční, ale zastaralé (56 %) a zastaralé a nefunkční (7 %).
 - O něco lépe je na tom vybavení půjčovny: 50 % knihoven hodnotí jako funkční, ale zastaralé, 3 % jako zastaralé a nefunkční.
 - Vybavení prostor pro práci s dětmi hodnotí 52 % knihoven jako funkční, ale zastaralé a 3 % jako zastaralé a nefunkční.
 - Velmi negativně jsou také hodnoceny pracovní prostory, kanceláře (63 %) a prostory pro manipulaci s knihovním fondem (64 %). 4 % knihoven tyto prostory hodnotí dokonce jako zastaralé a nefunkční. Polovina knihoven hodnotí negativně ostatní pracovní zázemí, jako jsou kuchyňky nebo samostatné toalety.
 - Více než polovina knihoven hodnotí jako funkční, ale zastaralé vytápění, elektrické rozvody, osvětlení a podlahovou krytinu. Zastarává i počítačová síť.
- **Knihovny v městech nad 20 000 obyvatel včetně krajských knihoven**
 - **U kategorie největších knihoven v městech nad 20 000 obyvatel je hodnocení vnitřního vybavení interiéru určeného veřejnosti posuzováno lépe, než je tomu u menších knihoven a poboček. Hodnocení funkční, ale zastaralé se vyskytuje zpravidla pouze u jedné třetiny knihoven.**
 - Pozitivnější hodnocení platí také u sociálního zázemí pro veřejnost i pracovníky a také pro pracovní prostory. I zde ale polovina knihoven negativně hodnotí skladiště, manipulační prostory pro práci s knihovními fondy, samostatné toalety pro pracovníky a další.
 - Polovina knihoven hodnotí jako funkční, ale zastaralou podlahovou krytinu. Vytápění, elektrické rozvody, osvětlení hodnotí negativně 40 % knihoven. Na podstatně lepší úrovni je počítačová síť, zabezpečovací systém a zejména požární signalizace.
- **Pobočky a zvláštní prostory knihoven v obcích nad 20000 obyvatel a krajských knihoven**
 - **Kvalita vnitřního vybavení poboček knihoven ve velkých městech je výrazně nižší, než je tomu u hlavních objektů knihoven.** Hodnocení je v zásadě velmi podobné situaci knihoven v malých obcích do 5 000 obyvatel s tím rozdílem, že pobočky mají lépe hodnoceny prostory půjčovny a volného výběru a také počítačové sítě.
 - Přibližně polovina poboček hodnotí vybavení svých prostor a sítí jako funkční, ale zastaralé.

Časová období obnovy interiéru

- **Nejvíce akcí souvisejích s vybavováním interiéru knihovny bylo soustředěno na základní prostory knihovny, jakými jsou například prostory pro půjčování, volný výběr, skladiště knihovních fondů, dětské oddělení a další. I přes toto úsilí ale zjišťujeme, že 20 % až 25 %, tj. pětina až čtvrtina interiérů základních prostor knihovny byla vybavena do roku 1989, tj. je starší než 27 let.**
- Po roce 2000 je věnována vyšší pozornost vybavování interiéru pro nové služby, které souvisejí s obecným trendem proměny knihoven na informační, vzdělávací, kulturní a komunitní centra obcí. Z tohoto hlediska je investováno do vybavení počítačových učeben, tvůrčích dílen, do prostor pro oddech a posezení, prostor pro občerstvení či kavárnu, prostor pro společenské hry, hudební aktivity, prostor pro výstavy a také speciálních prostor pro handicapované.

- Zlepšuje se také sociální zázemí pro veřejnost i prostory určené pracovníkům knihovny.
- **Z hlediska stáří je nejkritičtější situace u elektrických rozvodů**, které v 26 % knihoven byly instalovány před rokem 1989. Osvětlení stejně jako vytápění bylo v 16 % knihoven instalováno před rokem 1989 v dalších 19 % v 90. letech minulého století.
- Podlahová krytina – **ve 14 % knihoven byla podlahová krytina položena před rokem 1989**, v dalších 16 % byla nová krytina dána v průběhu 90. let minulého století.

Technické vybavení knihovny

- **40 % všech počítačů ve veřejných knihovnách je starších 7 a více let.** Nejstarší počítače mají knihovny v malých obcích do 5 000 obyvatel, kde polovina (50 %) počítačů je starších sedmi let. Podstatně lépe jsou na tom velké knihovny v místech nad 20 000 obyvatel, kde 35 % počítačů je starších než 7 let a v pobočkách těchto knihoven je to méně než třetina (27 %).
- **Nejčastějším typem vybavení pro uživatele knihoven v obcích do 5 000 obyvatel jsou tiskárny (má je 69 % knihoven), kopírky pro uživatele (40 % knihoven) a skenery (40 % knihoven).** Zlepšuje se vybavování dataprojektory. Ostatní zařízení jsou spíše výjimečnou záležitostí – 8 % knihoven má k dispozici čtečku elektronických knih, 7 % vlastní přehrávače audio a video dokumenty, všechna ostatní zařízení jsou k dispozici v jednom až třech procentech knihoven.
- Situace s technickým vybavením knihoven ve městech 5 001 až 20 000 obyvatel je mírně optimističtější – 87 % knihoven má k dispozici tiskárnu, 67 % kopírku a 49 % skener, tj. techniku pro poskytování kopírovacích služeb. Téměř polovina knihoven (47 %) má k dispozici dataprojektor, vyšší je také vybavení e-čtečkami (28 %).
- Velké knihovny jsou kompletně vybaveny zařízením pro poskytování kopií a všechny mají k dispozici dataprojektor, tzn., poskytují vzdělávací a kulturní akce. Většina z nich má k dispozici čtečky e-knih (86 %), tablety (49 %) a přehrávače audio a video (74 %). Více než třetina nabízí počítače pro zrakově postižené (37 %) a polovina knihoven má nějakou ochranu knihovního fondu (46 % elektromagnetická ochrana, 22 % čipy RFID). Skoro v polovině knihoven je k dispozici kávovar (43 %). Omezené jsou k dispozici herní konzole (15 % knihoven).
- Vybavení poboček knihoven ve velkých městech je mírně lepší oproti knihovnám v malých obcích do 5 tisíc obyvatel, například datový projektor má 20 % poboček, čtečky e-knih 13 % a kávovar 5 % poboček. V ostatních položkách technického vybavení se pobočky podobají knihovnám v nejmenších obcích.

Plocha knihovny a doporučení Standardu pro dobrou knihovnu

- Značná část českých knihoven má své knihovní fondy přeplněné zastaralou a nepoužívanou literaturou, která se téměř se nepůjčuje. **Vyřazení zastaralé literatury a redukce knihovních fondů na 2 až 3 knihovní jednotky na obyvatele by mohlo zlepšit prostorové podmínky knihoven.** Uvolněné prostory by bylo možné využít pro oddechové prostory, pro práci s dětmi nebo pro kolektivní akce.
- Knihovny se dlouhodobě věnují pořádání různých vzdělávacích, kulturních a komunitních akcí, počet akcí i návštěvníků trvale narůstají. **Zlepšením prostorového zajištění knihoven by se výrazně zvýšil potenciál knihoven jako kulturních a vzdělávacích center. Knihovny by mohly přitáhnout ještě více zájemců o kvalitní volnočasové aktivity.**

Jaké podmínky pro činnost knihovny nejvíce ovlivní její budoucnost?

- Z hlediska budoucího rozvoje menší knihovny kladou největší důraz na kvalitu knihovního fondu a na technické a prostorové vybavení. Větší knihovny výrazněji preferují téma personálního zajištění své činnosti. Knihovny jsou mírně skeptické k oblasti půjčování e-knih a zpřístupnění elektronických informačních zdrojů.